

5.

**Fókuszt tartalmazó magyar szövegmondatok megfeleltetése
francia fordításban: szintaktikai
lehetőségek és tendenciák**

CSÜRY ANDREA

0. A magyar-francia fordítások téma-réma szerkezetének egybevető vizsgálatát az olyan kijelentő szövegmondatokra korlátoztam, amelyek nem tartalmaznak tagadást, és amelyekben valamely mondatrész fókuszpozícióban található.

Míg a tematizáció szintaktikai eszközei a francia nyelvben a nagyobb expresszivitásra való törekvés miatt az élőbeszédben jelennek meg leggyakrabban és a legteljesebb formában, addig az emfázis kifejezésére a franciában is a fokalizációnak van markánsabb jegyű szintaktikai eszköze, mely az írott és az orális szövegekre egyaránt jellemző. Az írott szövegekből álló párhuzamos korpuszon végzett vizsgálat során formailag homogén példaanyagot állítottam össze az igekötős igék igekötőjének leválását mint egyszerű és egyértelmű kritériumot hívva segítségül. Mindezzel lehetővé vált az irodalmi művek (a téma-réma szerkezet tekintetében is) gyakran több interpretációt megengedő szövegmondatainak kizárása.

A korpuszt Esterházy Péter két regénye, a *Termelési-regény* (T) és *Hrabal* könyve (Hr), valamint ezek két különböző fordító által készített francia fordítása alkotja.

1. E tanulmány célja az, hogy áttekintse, melyek a kötött szórendű francia nyelvben azok az alapvető nyelvi eszközök, melyek — a fordításban — megfelelnek/megfeleltethetők a magyar nyelv (különböző szórendi variációkban is megjelenő) fokalizált mondatrészeinek.

Ennek szemléltetésére először is egy fókusz nélküli, igekötős igét tartalmazó mondatot választottam, [Reggel] [nagyanyó] beveti [a vánkost], amelyben azután fókuszpozícióba emeltem egy-egy mondatrészt, és megalkottam a lehetséges szórendi variánsokat. A jobb oldali oszlopban találhatók a francia nyelvű megfelelőik.

Reggel nagyanyó beveti a vánkost. (ABCD)	Grand-mère range le coussin le matin.
Reggel veti be nagyanyó a vánkost. (ACBD) Reggel veti be a vánkost nagyanyó. (ACDB) Nagyanyó a vánkost reggel veti be . (BDAC) A vánkost nagyanyó reggel veti be . (DBAC) Nagyanyó reggel veti be a vánkost. (BACD) A vánkost reggel veti be nagyanyó. (DACB)	a) Grand-mère range le coussin le matin . (accent d'insistance) b) C'est le matin que grand-mère range le coussin. (extraction) c) Grand-mère, le coussin, elle le range le matin . (thématisation)
Nagyanyó veti be reggel a vánkost. (BCAD) Nagyanyó veti be a vánkost reggel. (BCDA) Reggel a vánkost nagyanyó veti be . (ADBC) A vánkost reggel nagyanyó veti be . (DABC) Reggel nagyanyó veti be a vánkost. (ABCD) A vánkost nagyanyó veti be reggel. (DBCA)	a) Grand-mère range le coussin le matin. (accent d'insistance) b) C'est grand-mère qui range le coussin le matin. (extraction) d) Le matin, le coussin est rangé par grand-mère . (passivation)
A vánkost veti be reggel nagyanyó. (DCAB) A vánkost veti be nagyanyó reggel. (DCBA) Reggel nagyanyó a vánkost veti be . (ABDC) Nagyanyó reggel a vánkost veti be . (BADC) Reggel a vánkost veti be nagyanyó. (ADCB) Nagyanyó a vánkost veti be reggel. (BDCA)	a) Grand-mère range le coussin le matin . (accent d'insistance) b) C'est le coussin que grand-mère range le matin. (extraction) c) Le matin, grand-mère range le coussin . (thématisation)

Az egyik legújabb francia nyelvtan (Riegel—Pellat 1994) egy mondatössze-
tező kiemelésének három módját különbözteti meg: a **hangsúlyt**, az **extrakciót**
és a **diszlokációt**. A **hangsúllyal** kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy a re-
matikus hangsúly bármilyen mondatrészre eshet, ám a kanonikus SVO mondat-
struktúra változatlan marad; nyomtatott szövegben esetleg a betűtípus megvál-
toztatásával jelölhetjük. A táblázatban a francia fordítások *a)* jelű variánsai pél-
dák erre. Az **extrakció** már egy szintaktikai művelet: a prezentatív *c'est* és a vo-
natkozási *qui/que* közé kerül a hangsúlyozni kívánt mondatrész (a táblázat *b)* jelű
mondataiban), mely ezáltal az adott mondat fókuszává válik. A **diszlokáció**
szintén szintaktikai művelet, amely azonban az extrakcióval ellentétben nem a
fokalizációnak, hanem a **tematizációnak** az eszköze: egy mondatrészt a mondat-
beli helyéről elmozdítva a mondat elejére vagy a végére viszünk, és attól a be-
szédben szünettel, az írásban pedig vesszővel választunk el. A táblázatban a *c)*-
vel jelölt mondatok ilyenek. Ez az eljárás lehetővé teszi, hogy a nyelvtani alany-
tól eltérő összetevő (esetleg egyszerre több is) kerüljön tematikus helyzetbe,
mint például ebben a mondatban: *Moi_i, [ma_i femme]_j, [ses_j robes]_k, elles_k me_i
coûtent une fortune* (Riegel 1994: 427). Az ilyen többszörös szegmentáció azon-
ban elsősorban az informális beszélt nyelvhasználat sajátja. A diszlokációval te-
matizált mondatrészek kötelező névmási megismétlése ekkor is biztosítja a ka-
nonikus francia mondat szerkezet állandóságát (ezt jelöltük az iménti példában
az indexekkel).

Egy másik modern francia nyelvtan szerzője viszont ez utóbbi műveletet nem
a tematizáció, hanem a fokalizáció eszközének tartja. Ez a jelentős nézetkülönb-
ség is azt sugallja, hogy a francia szakirodalomban a francia mondat téma–réma
szerkezetével kapcsolatos kérdések nincsenek megnyugtatóan tisztázva.

A táblázatban felsorolt fókuszos magyar mondatokhoz, mint látható, nem
rendelhető egyenként francia megfelelő. A francia nyelv kötött szórendjéből ere-
dően gyakorlatilag csupán két eszköz áll rendelkezésünkre a fokalizációra: vagy
a fókuszban lévő elemre eső nyomaték — a szórend érintetlenül hagyása mellett
—, vagy a *c'est ... qui/que* kifejezéssel történő kiemelés. A francia mondatra ál-
talában az a jellemző, hogy az igétől balra eső mondatrész(ek)e)t, legtöbbször az
alanyt, témának tekintjük, míg az igétől jobbra esők alkotják a rémát. Ebből kö-
vetkezően tehát, ha az alanyt nem tematikus, hanem rematikus elemként akarjuk
szerepeltetni, az igétől jobbra helyezésével is hangsúlyos helyzetbe hozhatjuk a
mondat **passzív transzformációja** révén. A fokalizált alanyú magyar mondat
fordításánál ezért jelenik meg a *d)*-vel jelölt változat.

2. A két Esterházy-regény első 80 oldalán talált, igekötős ige által lokalizált
fókuszot tartalmazó magyar szövegmondatok francia fordítását öt csoportra oszt-
hatjuk aszerint, hogy milyen nyelvi eszközzel éltek a fordítók.

1. A házban, melyet az idegenek két órája megfigyelés alatt tartottak, egy család lakott, családi ház!, egy házaspár három gyerekkel, az ASSZONYT Annának hívták, a FÉRFI pedig író volt. A kis utca felé eső kerítés mentén sűrű sövény emelkedett, (...). Az író kedvelte, védelmet érzett általa. A két angyal pillantásának ez természetesen nem jelentett akadályt; amikor olajozatlan zsanérok szegényes zenéjével nyílt a ház bejárati ajtaja, s kilépett az ASSZONY, azt jól látták. Rá vártak. (Hr 12)	1. C'est elle qu'ils attendaient. (Hr 13)
2. Te füttyögsz, füttyögsz-te? (Hr 13)	2. C'est toi qui siffles, siffles-tu ? (Hr 15)
3. (...) csak bekanyarodván jobbra , s lőtávolon kívül kerülve <u>nyitotta ki</u> a szemét. (Hr 34)	3. (...) ce n'est qu'en bifurquant à droite , hors de portée de balles, qu'il ouvrit les yeux. (Hr 33)
4. Főzni az uram édesanyjától tanultam meg . Hálátlan vagyok, de az igazat mondom: az ÉDESANYÁMTÓL én semmit se tanultam. (Hr 36)	4. C'est la mère de mon mari qui m'a appris à faire la cuisine. (Hr 35)
5. Anyósával (a leendővel) 1970 januárjában „hozta össze a sors” , 19 éves volt akkor, (...) (Hr 36)	5. C'est en janvier 1970 qu'à l'âge de dix-neuf ans « le sort voulut qu'elle rencontrât » sa future belle-mère (...) (Hr 35)
6. Nyugodj meg, Józsikám, fordul kezét felemelvén Horváth Brandhuber felé. Tenyerén hosszú sebhely húzódik: 50-ben kilépett a pártból. Brandhuber ezt látja meg , lehajtja a fejét. (T 15)	6. Calme-toi, mon petit József, dit Horváth en se tournant vers Brandhuber, la main levée. Sur sa paume s'étire une longue cicatrice : en 1950, il a quitté le Parti. C'est ce que voit Brandhuber, il baisse la tête. (T 17)
7. A mikroszkópi-fotográfiai úton megkisebbitett sürgöny egy tollorsóba lett elhelyezve, és az egyik középső farktoll ékje alatt viasszal átitatott selyem cérnafonállal lett megerősítve — ez fénylett föl. (T 25)	7. Le télégramme réduit par voie microscopique et photographique a été placé dans le conduit d'une plume, et attaché sous l'une des pennes médianes par un fil de soie imprégné de cire — c'était cela qui brillait. (T 26)

Fókusz tartalmazó magyar szövegmondatok megfeleltetése...

8. Apponyi Albert ekkor nyit be. (T 60)	8. C'est alors qu'entre Albert Apponyi. (T 57)
9. A Sramkó fiskális meg egy mezte-len nőt ábrázoló nagy olajfestményt függesztett ki az irodájába (...) (T 74)	9. Quant à Maître Sramkó, il a fait accrocher dans son bureau une grande peinture à l'huile représentant une femme nue (...) (T 70)
10. Tomcsányi nehezen emelkedik föl a ragadós székből, (...) (T 43)	10. Tomcsányi se lève péniblement de la chaise collante, (...) (T 42)
11. Imre az órájára tekint. Pontos, kérdezi. Ma reggel állítottam be. (T 29)	11. Imre consulte sa montre. Elle est exacte ? demande-t-il. Je l'ai réglée ce matin. (T 29)
12. (...) nagyon furcsán hajtottak el (...) (Hr 34)	12. (...) ils avaient démarré d'une drôle de façon (...) (Hr 33)
13. Elég szépen, kitartóan és pontosan játszott el „az anya első, drámai találkája fia elrablójával” című hősi jelenetet, (...) (Hr 42)	13. Elle lui jouait assez bien, avec persévérance et précision, la scène héroïque intitulée « Première et pathétique rencontre de la mère et de la ravisseuse de son fils », (...) (Hr 40)
14. Prágában telepednénk le, melyet így szemernyit utálnánk. (Hr 39)	14. Nous nous installerions à Prague, que nous détesterions un tout petit peu. (Hr 37)
15. Könnyű nektek, nyugodt lelkiismerettel feküsztek le mindig (...) (T 65)	15. Vous avez la partie belle, vous vous endormez toujours la conscience tranquille (...) (T 63)
16. A jelenlévők apró csoportokra oszlanak fel, (...) (T 66)	16. Les députés présents se dispersent en groupes minuscules, (...) (T 63)
17. Marilyn mosolytalanul kerüli ki a férfit, az ellenzék vezérét. (T 59)	17. Sans un sourire, Marilyn évite l'homme, le chef de l'opposition. (T 56)
18. A kálvinista pápa, a hajmeresztő logika nagymestere, a szfinx, a nagy mogul, (...) kijövet a tanácssteremből, az ajtóban veszi ki cigarettatárcájából a cigarettiljét, s siet (...) (T 76)	18. Le pape calviniste, passé maître en logique à faire dresser les cheveux sur la tête, le sphinx, le Grand Moghol, (...) sort de la Salle du Conseil, sur le seuil, il tire une cigarette de son étui, et s'empresse de (...) (T 72)

19. Sívárogyva emlékezünk azokra az időkre, amikor a politika és az irodalom egy ugyanazon tűzben sült, azon egy tűznél. Csodálatosan volt akkor politikus és író megalkotva — úgy-szólván egy anyagból, mint az akkori hatos és húszas, mindenikben volt réz is, ezüst is, csakhogy egyikben az ezüst a túlnyomó, a másikban a réz ... Ami súly volt egykor, ma teher. S a jelenlegi generációt az emlékek nyom-ják le a tespedésbe. (T 63)	19. Nostalgiques, nous nous rappelons ces temps où politique et littérature chauffaient sur le même feu, près du même feu. Homme politique et écrivain étaient alors miraculeusement constitués — pour ainsi dire d'un seul alliage, comme les pièces de six et de vingt de l'époque ; en chacune on trouvait aussi bien du cuivre que de l'argent, seulement dans l'une, c'était l'argent qui dominait, dans l'autre, c'était le cuivre ... Ce qui était poids jadis est aujourd'hui fardeau. Et les souvenirs plongent la génération actuelle dans le marasme. (T 60)
20. Az emlékezés nehéz, fájdalmas perceit Giacomo oldja föl, kiugrik a Népszabadságból, és (...) (T 15)	20. Giacomo dissout les minutes pesantes et douloureuses du souvenir en sautant hors du Népszabadság, et il (...) (T 17)
21. A templomból zsidó asszony lép ki. (T 71)	21. Une dame juive sort de la synagogue. (T 68)
22. A termen kis moraj fut át. (T 15)	22. Un léger bourdonnement parcourt la salle. (T 17)

2.1. Az első csoportba azokat a francia fordításokat soroltam, amelyekben a *c'est...qui/que* szerkezet révén szintaktikailag is nyilvánvalóvá válik, hogy mely összetevő van a fókuszban. A fókuszképzésnek ez a módja azonban példaanyagunknak csupán mintegy harmadára jellemző. Túl merevvé, nehezkessé tenné a francia szöveget, ha minden egyes fokalizált magyar mondatrészt így fordítanánk le. Úgy tűnik, **a fokalizált elemek közül is csak azoknak a kiemelésére szolgál, amelyek a kontextus szempontjából különös hangsúlyt kapnak**, például kimondott vagy kimondatlan, de a szövegjelentésből, szituációból egyértelműen következő ellentét, tagadás esetén. Ilyen az (1), (2) (3) és (4) szövegmondat. Ez utóbbi tágabb kontextusából világossá válik, hogy *az uram édesanyjától* mondatrész a *nem édesanyámtól* tagadás által kap erőteljes nyomatékot:

(4) Főzni **az uram édesanyjától** tanultam meg. Hálátlan vagyok, de az igazat mondom: az ÉDESANYÁMTÓL én semmit se tanultam. (Hr 36)

C'est la mère de mon mari qui m'a appris à faire la cuisine. (Hr 35)

Másik jellemző megjelenési helye a *c'est...qui/que* kiemelő szerkezetnek egy mondatösszetétel, illetve bekezdés első vagy utolsó mondata, amelyekben váratlan fordulatot kifejező vagy összegző szerepe van, ilyenek az (5), (6), (7), (8) példák.

2.2. A második csoportban — (9–16) — olyan szövegmondatok találhatók, amelyeknek francia fordításában a szintaktikai szerkezet nem jeleníti meg, mely mondatrész alkotja a fókuszot. Mivel elfogadott ténynek tekinthető, hogy a francia mondat lineáris elrendezése az információ sorrendjét tükrözi, tehát a téma általában a mondat elején, s azt követi a réma, a (9–16) francia szövegmondatokban a rematikusan helyre kerültek a fókuszált magyar mondatrészek. A rémán belüli emfatisztikus helyzetükre azonban már csak a feltételezett hangsúly utal.

(9) A Sramkó fiskális meg **egy meztelen nőt ábrázoló nagy olajfestményt függesztett ki** az irodájába (...) (T 74)

Quant à Maître Sramkó, il a fait accrocher dans son bureau une grande peinture à l'huile représentant une femme nue (...) (T 70)

A (9) példa tematikus mondatrészét kiemelő *meg*, illetve a franciában a *quant à* a tematikus váltást hangsúlyozza, olyan névszói csoportot vezet be, amely szemben áll egy, az előző kontextusból ismert másikkal (a magyarban ez a kontrasztív topik). A francia mondatban a diszlokáció révén a tematikus alany elkülönül a mondat további részétől, mely a rémát alkotja, s amelynek a hangsúlyos végére kerül az amúgy is terjedelmes fókuszált mondatrész.

A két regényrészlet alapján úgy tűnik, hogy a fókuszot tartalmazó magyar mondatoknak az ilyen fordítása, tehát kanonikus szórend mellett a legfontosabb elemnek csupán a hangsúllyal való nyomatékosítása ugyanolyan gyakori, mint a *c'est...qui/que* kifejezéssel történő kiemelés. Az, hogy mitől függ, mikor melyik eszközzel él egy adott szövegen belül a fordító, úgy gondolom, már a szöveg tematikus progresszióját érintő kérdés.

2.3. A harmadik csoportba csak az a két szövegmondat került, (17) és (18), amelyekben a fókuszált elem egy-egy körülményhatározó, és amelyek sem nem a *c'est...qui/que* kiemelő szerkezettel vannak lefordítva, sem nem maradnak az ige jobb oldalán, hangsúlyt kapva. Épp ellenkezőleg: kikerülnek a mondat élére.

(17) Marilyn **mosolytalanul kerül ki** a férfit, az ellenzék vezérét. (T 59)

Sans un sourire, Marilyn évite l'homme, le chef de l'opposition. (T 56)

(18) A kálvinista pápa, a hajmeresztő logika nagymestere, a

sphinx, a nagy mogul, (...) kijövet a tanácsteremből, **az ajtóban veszi ki** cigarettatárcájából a cigaretlijét, s siet (...) (T 76)

*Le pape calviniste, passé maître en logique à faire dresser les cheveux sur la tête, le sphinx, le Grand Moghol, (...) sort de la Salle du Conseil, **sur le seuil**, il tire une cigarette de son étui, et s'empresse de (...) (T 72)*

Márpedig a körülményhatározók esetében pontosan a mondatbeli helyük szerint változik a közlés kommunikatív jelentése. „A mondatban elfoglalt helye szerint, függetlenül szemantikai szerepétől, a körülményhatározó két jól megkülönböztethető funkciót tölthet be a megnyilatkozás kommunikatív szerkezetében. Így például az *augusztusban* időhatározó különböző módon épül be a következő mondatokba:

(6a) *En août*, les jours commencent à raccourcir. (*Augusztusban a napok rövidülni kezdenek.*)

(6b) *Les jours commencent à raccourcir en août.* (*A napok augusztusban kezdenek rövidülni.*)

A (6a)-ban a körülményhatározó, amely a mondat elején található, a mondat többi részétől szünettel vagy vesszővel elválasztva, annak az általános (gyakran implicit) keretnek egy elemét határozza meg, amelybe a mondat másik része által hordozott információ helyeződik. (6b)-ben ellenben az ige után vagy a mondat legvégére helyezett körülményhatározót sem vessző, sem szünet nem választja el a mondat többi részétől. (...) ez itt a megnyilatkozás rémáját jelenti” (Riegel—Pellat 1994: 143).

Ebből következően a (17)-es példa francia fordításának magyar megfelelője ez lenne inkább: *Marilyn mosolytalanul kikerüli a férfit.* A (18)-as szövegmondat is más értelmet kap így a helyhatározó tematizáltságával a francia fordításban: cselekvések gördülékeny egymásra következését: X kijön a teremből, elővesz egy cigarettát és siet tovább. Elvész az az információ, hogy sietős ember képe rajzolódik ki a magyarban, aki már az ajtóban előveszi a cigaretlijét, hogy rögtön siessen is tovább. Ezekben az esetekben tehát a fordító figyelmen kívül hagyta az eredeti mondat kommunikatív struktúráját.

2.4. A következő csoportba a (19) és a (20) szövegmondatok tartoznak. Közös bennük, hogy a magyar mondat alanya fókuszpozícióban van, a francia fordításban meglepő módon az alany mégis a tematikus mondateleji helyen áll. Hogy lehetséges mégsem témaként értelmeznünk, az a kontextusból következik, és a felolvasásban a hangsúllyal érzékeltethetnénk. A (19)-es szövegrészleten a **múlt** vonul végig fő témaként (*emlékezünk azokra az időkre, akkor, akkori, egy-*

kor), majd a szöveg egy pontján kontrasztba kerül a **jelen**nel: *egykor* ↔ *ma*, s ezzel a tematikus váltással az utolsó mondat témája már a *jelenlegi generációt* mondatösszetevő lesz, míg az *emlékek* elem fókuszpozícióba kerül. Ha azonban a szöveg tematikus progressziójának vizsgálatától eltekintünk, s csak a mondat keretein belül megvalósuló téma-réma szerkezetet nézzük, akkor a francia fordításban a *les souvenirs* egyértelműen témaként értelmezendő. Az így átrendezett kommunikatív szerkezetű francia mondat magyarul ennek felelne meg: *És az emlékek tespedésbe nyomják le az aktuális generációt.*

(19) Sóvárogva emlékezünk azokra az időkre, amikor a politika és az irodalom egy ugyanazon tűzben sült, azon egy tűznél. Csodálatosan volt akkor politikus és író megalkotva — úgyszólván egy anyagból, mint az akkori hatos és húszas, mindenikben volt réz is, ezüst is, csak hogy egyikben az ezüst a túlnyomó, a másikban a réz ... Ami súly volt egykor, **ma** teher. S a **jelenlegi** generációt az emlékek nyomják le a tespedésbe. (T 63)

Nostalgiques, nous nous rappelons ces temps où politique et littérature chauffaient sur le même feu, près du même feu. Homme politique et écrivain étaient alors miraculeusement constitués — pour ainsi dire d'un seul alliage, comme les pièces de six et de vingt de l'époque ; en chacune on trouvait aussi bien du cuivre que de l'argent, seulement dans l'une, c'était l'argent qui dominait, dans l'autre, c'était le cuivre ... Ce qui était poids jadis est aujourd'hui fardeau. Et les souvenirs plongent la génération actuelle dans le marasme. (T 60)

E bizonytalanság csökkentése érdekében célszerű lett volna talán az *et* kötőszó után vesszőt tenni a francia fordításban, leválasztva így a *les souvenirs* mondatrésztől, amely ezáltal még nyomatékosabb hangsúlyt kaphatott volna.

2.5. Az utolsó két mondat: (21) és (22) tulajdonképpen az előző típushoz tartozik, amennyiben itt is mondat elején álló alany kap rematikus hangsúlyt a francia fordításban. A különbség abban áll, hogy ezekben a mondatokban határozatlan névszói csoport tölti be a fókuszált alany szerepét, amely a mondatban tematikus helyet elfoglalva is természetesen csak új közléselemként értelmezhető a szöveg egészét tekintve. Ez még váratlanabb megoldás a franciában, ám figyelemfelkeltő hatása annál nagyobb.

3. A példaim alapján az rajzolódik ki, hogy a francia nyelv valóban alapvetően két eszközzel fejezi ki a fokalizációt: a **szintaktikai kiemelő szerkezettel** és a **hangsúllyal**. A *c'est ... qui/que* gyakori használata nehézkessé tenné a szöve-

get, ezért a fókuszpozícióban lévő mondatrészek közül is csak azok kiemelésére szolgál, amelyekre különös figyelem irányul, összegző szerepük, ellentétet vagy váratlan fordulatot, váltást kifejező értékük miatt.

A fokalizáció hasonlóan gyakori eszköze a francia nyelvben a hangsúly, kanonikus mondatszerkezettel párosulva. Szintaktikai szerkezet híján az ilyen írott francia szövegmondat kommunikatív szerkezetének dekódolása nagyobb szöveginterpretációs erőfeszítést kíván a befogadótól, mint a magyaré.

Az ezektől eltérő fordítói megoldásokat vagy a sajátos kontextus válthatja ki, vagy a fordító pontatlansága, figyelmetlensége. Míg az első esetben csupán a befogadó még aktívabb szöveginterpretáló tevékenysége szükséges, addig az utóbinak már az lesz a következménye, hogy hangsúlyok tolódnak el, kommunikatív jelentések rendeződhetnek át, tűnhetnek el.

Irodalomjegyzék:

- M. Riegel, J.—C. Pellat, R. Rioul 1994. *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF.
- O. Ducrot, J.—M. Schaeffer 1995. *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Seuil.

Forrás:

- Esterházy Péter 1979. *Termelési regény*. Budapest: Magvető.
- Esterházy Péter 1990. *Hrabal könyve*. Budapest: Magvető.
- Esterházy Péter 1989. *Trois anges me surveillent*. ford. Agnès Járfás, Sophie Képès. Paris: Gallimard.
- Esterházy Péter 1994. *Le livre de Hrabal*. ford. Agnès Kahane. Paris: Gallimard.